

Synspunkter fra Forum for Utvikling og Miljø på etikk og vann

Av Terje Kronen

Terje Kronen er rådgiver i ForUM

Innlegg på Norsk vannforenings møte 17. mars 2004.

ForUM er en paraplyorganisasjon for bærekraftig utvikling og har over 50 deltakende miljø- og bistandsorganisasjoner. Blant de største og mest kjente er Norges Naturvernforbund, WWF Norge, Framtiden i våre hender, Kirkens Nødhjelp og Norsk Folkehjelp.

Ferskvann er en unik ressurs som er grunnleggende for alt liv. Det finnes ikke noe som kan erstatte vannets rolle for mennesker og natur. Vann er nødvendig for å tilfredsstille grunnleggende menneskelige behov, for helse og matproduksjon, og ikke minst for å bevare økosystemers funksjoner. Vann står også sentralt både for den økonomiske, sosiale og kulturelle utviklingen i samfunnet.

Akkurat som vann er en forutsetning for å ta vare på de livsunderstøttende økosystemene, er intakte økosystemer nødvendig for å sikre nok

ferskvann med tilstrekkelig kvalitet. For å hindre degradering av vannressursene må forurensningen av grunnvann og overflatevann bli mindre, alvorlig overutnyttelse av grunnvann må stoppes og oppstyking og overutnyttelse av vassdragene må hindres.

Dagens problemer knyttet til ferskvann er en trussel mot menneskeheten og et globalt ansvar. Arbeidet for å sikre hele verdens befolkning tilstrekkelig tilgang på vann av god kvalitet og bevaring av økosystemenes funksjoner må intensiveres kraftig både på lokalt, nasjonalt, regionalt og internasjonalt nivå.

Tilgangen på ferskvann har kanskje det største potensialet som en inngangsport til løsning av fattigdomsproblemene. Vanntilgangen har sammenheng både med mulighetene for økt matproduksjon og matsikkerhet, og med sanitære og helsemessige forhold gjennom å sikre tilstrekkelige mengder reint vann.

Tilgang på vann et stort problem

FN-rapporten *World Water Development Report* (UN/ WWAP 2003) varsler en økende knapphet på vann pr. capita i mange deler av de fattige landene. Dette skyldes befolkningsøkning, overforbruk, forurensning og klimaendringer. I Agenda 21, kapittel 18, vedtatt på Rio-toppmøtet i 1992, er målet å beskytte vannkvaliteten og vanntilgangen gjennom en samlet tilnærming til utvikling, forvaltning og bruk av vannressursene. København-erklæringen om sosial utvikling fra 1995 slo fast at fattigdommen kunne reduseres ved bærekraftig tilgang på rent drikkevann i tilstrekkelige mengder og skikkelig sanitære forhold for alle. Siden FNs vannkonferanse i 1977, som endte med en egen erklæring om drikkevannsforsyning og en dekade fokusert på sanitære forhold, har det vært mange konferanser og satt mange mål. Men knapt noen av disse målene er nådd.

Målest 20 prosent av verdens befolkning har ikke tilgang på rent drikkevann, og 40 prosent mangler tilgang til trygge sanitærtjenester. Hvert år får om lag 1200 millioner mennesker helseskader og 15 millioner barn dør som følge av mangel på rent vann. Å sikre tilgang til tilstrekkelig og trygt vann for hvert enkelt menneske er grunnleggende for å fjerne sult og underernæring. Overutnyttelse og forurensning av både overflate- og grunnvann er et økende problem for mennesker og økosystem over hele kloden. Menneskeskapt klimaendringer kan forverre disse problemene. Rundt 1/3 av alle mennesker lever i

områder som er moderat eller kraftig utsatt for tørke, og innen 2025 vil anslagsvis 2/3 av verdens befolkning leve i tørkeutsatte områder (UNEP 2001). Vanntilgang er viktig for jordbruk i tørrlandsområder. Storparten av befolkningen lever av jordbruk, og avlingene svikter på grunn av manglende nedbør, noe som gir økt sult.

Boikott av Coca-Cola

I Vårt Land 10.mars sto det å lese at Kirkens Nødhjelp (KN) oppfordret til boikott av Coca-Cola. Bakgrunnen er at KNs indiske samarbeidspartner nylig har laget en rapport der det går fram at Coca-Colas store forbruk av grunnvann i landsbyen Placimada i Kerala har ført til avlingssvikt og at lokale brønner er blitt tomme. Coca-Cola har trengt politibeskyttelse for å pumpe opp vannet. Anslagsvis 10.000 mennesker er berørt, og folk må gå flere kilometer for å hente vann. Coca-Cola har forsvart seg med at de har kjøpt eiendommene og har ikke gjort noe ulovlig. Men her er et eksempel på at næringsvirksomhet tar drikkevannet fra folk.

Vann til irrigasjon kan også gjøre at tilgjengelig drikkevannsmengder blir for knappe. Irrigasjon utgjør brutto faktisk 70 prosent av forbruket av drikkevann til menneskelige behov.

Rett til vann

I dag kan vi i fattige land oppleve at de fattigste får begrensede mengder vann til høy pris, mens middelklassen nyter godt av vann fra springen til langt lavere priser. Det er behov for å få klarere definert i internasjonal menneskerettslovgivning at tilgang til

tilstrekkelig og trygt vann er en menneskerett. Denne retten må beskyttes med lov både nasjonalt og internasjonalt. Myndighetene i hvert land har et grunnleggende ansvar for å identifisere, fordele og håndheve grunnleggende rettigheter som sikrer alle tilgang til grunnleggende vannbehov. Alle land bør spesifikt inkludere retten til tilgang til vann i den nasjonale lovgivningen.

Markeder egner seg ikke for å oppnå en rettferdig og bærekraftig fordeling av knappe vannressurser, spesielt ikke i områder med fattigdom eller i udemokratiske og korrupte regimer. Kommersialisering og endring av offentlig og felles eide og styrte vannressurser og vannforsyning til privat eiendom og drift basert på profittmotiv, er en trussel mot tilgang til trygt vann for alle og mot bruk av vann til samfunnets beste.

Nasjonale myndigheter må ha et overordnet ansvar for å gjennomføre en integrert forvaltning som sikrer rettferdig og langsiktig bærekraftig bruk av tilgjengelige vannressurser og involverer lokalsamfunn og brukere i forvaltningen. Målet må være å sikre en rettferdig fordeling, forhindre konflikter og beskytte økosystemer. Vannressursene fysiske karakter og viktige funksjon for samfunn og miljø gjør at de ikke egner seg for privatisering

I land med svake regulerende myndigheter vil vannprising, såkalt "full cost recovery" og tilrettelegging for privat sektor kunne true vannforsyningen til de som lever i fattigdom. Dette er tiltak som derfor heller ikke må settes som forutsetninger for lån til utviklingsland.

Vann som kime til konflikter

I Jordan er oasen Azrac i ferd med å bli tørr. Vannet ledes i stedet til hovedstaden Amman. I Jordanelva har Israel avledet vannet i øverste deler med det resultat at grunnvannstanden i nedre deler blir lav. Israels okkupasjon av Golanhøydene og Vestbredden har gitt dem kontroll over innsjøer og elver, og okkupasjonen av Libanon har gitt Israel kontroll over Litanielven. Det er faktisk slik at 40 prosent av grunnvannet som brukes av Israel kommer fra okkuperte områder. En del av Midt-Østen-konflikten er kamp om tilgang til vann.

Samme typen konflikt har vi i områder som drenerer til Nilen. Nilenavtalen fra 1929 tilgodeså først og fremst kolonimaktene og landene i nedre del av Nilen. Nå krever landene i øvre del av Nilen sin andel.

Og i Himalaya ser vi tendenser til at stormaktene i Asia søker kontroll over områder i der mange av verdens største elver har sitt utspring.

Vannkraft

ForUMs organisasjoner er generelt skeptiske til store vannkraftprosjekter. I utviklingssamarbeid og internasjonale avtaler er det viktig at Norge fremmer en vannforvaltning som unngår å skape konflikter mellom brukere, både på lokalt og nasjonalt nivå og over landegrenser. Storskala infrastruktur og sentraliserte beslutningsprosesser som systematisk motarbeider allerede marginaliserte grupper, må unngås. For å unngå konflikter, må rådgivning innen beslutnings- og planleggingsprosesser omfatte

hensyn til medbestemmelse, åpenhet og en mest mulig jevn fordeling av kostnader og nytte, og man må arbeide for å utnytte desentraliserte løsninger i størst mulig grad.

For å forebygge konflikter er det viktig å ta hensyn til lokale normer og regler når for å løse vannproblemene. En vannforvaltning med utgangspunkt i allerede eksisterende systemer av regler og rettigheter vil ofte fungere bedre enn nye løsninger uten lokal forankring. Fellesløsninger og tradisjon må respekteres. Beslutningsrammeverket foreslått av Verdens Damkommisjon (WCD) må anerkjennes og tas i bruk for alle infrastrukturprosjekter i vannsektoren.

Epupa-prosjektet i Namibia fra midten av 90-tallet illustrerer en rekke etiske problemstillinger. Oppdemning av Kunene-floden med en stor dam og overføring av vann til Windhoek-området vil føre til at det halv-nomadiske himba-folket får ødelagt sitt tradisjonelle levesett. Himba-folket ble ikke tatt med i planleggingsprosessen. Riktignok sendte det namibiske energiselskapet et brev på engelsk til høvdingen, men siden himba-folket ikke kunne engelsk og dessuten var analfabeter, ble brevet ikke lest. Det ble også stilt spørsmål om overføring av vann til tettbefolkede områder bare vil øke sentraliseringen og fattigdomsproblemene. Det er heller tvilsomt om utbyggingen ville komme himba-folket til gode. For flertallet i Namibia er vannkraft omformet til elektrisitet ikke den rette måten å sørge for energi på.

Her i Skandinavia hadde prosjektet også sine etiske sider. De firmaene som sto for forstudien, altså beslutningsgrunnlaget, var de samme som seinere var aktuelle kandidater til å få kontrakt på videre gjennomføring av prosjektet.

Virtuelt vann

En rekke produkter som blant annet kommer fra utviklingsland, er svært vannkrevende å produsere. Ifølge WWF krever en kilo bomullsavling 7.000 – 9.000 liter, mens en kilo ris krever 3.000 – 5.000 liter. Til sammenligning brukes 500 kilo vann for å produsere en kilo poteter. For 73 prosent av all bomullsproduksjon er det nødvendig med irrigasjon. For land med vannmangel kan det føre til at grunnleggende menneskelig behov ikke blir dekket.

Nå kunne vi jo tenke oss at eksport og import av slike produkter kunne motvirke det faktum at noen land som Norge har mye vann, mens andre har for lite. Men bomullsproduksjon er neppe så aktuelt i Norge, og det er langt fra sikkert at import fra USA som et alternativ ville bidra til fattigdomsbekjempelse. Men det er mulig å produsere slike produkter ved hjelp av langt mindre vann og ta mer hensyn til økosystemet. Burde vi som forbrukere stille krav? Bør norsk næringsliv stille krav? Hva er i det hele tatt vårt etiske ansvar for å bidra til å nå FN's tusenårs mål om innen 2020 å halvere andelen av befolkningen som ikke har bærekraftig tilgang til reint drikkevann?